

УДК 373.3.016:821(477.63)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/87-3-44>

Олена СТЕПАНЕНКО,

orcid.org/0000-0003-0887-5808

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри українознавства, документознавства та інформаційної діяльності

Навчально-наукового інституту «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»

Українського державного університету науки і технологій

(Дніпро, Україна) *olena.step@ukr.net*

ПОЛІКУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР У НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ (ТВОРЧИЙ ПРОЄКТ ОСВІТЯН ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ)

Стаття розглядає актуальність полікультурної освіти в Україні, зумовлену розбудовою незалежної держави та прагненням громадян зберегти національну ідентичність в умовах глобалізації. Автори зазначають, що проблема полікультурності в Україні є особливо значущою через її поліетнічний склад та історичну відсутність уваги до формування культури міжетнічного спілкування в радянські часи. У статті наведено результати соціологічного дослідження 1991 року на Закарпатті, що виявило неоднозначний стан міжнаціональних відносин у шкільному середовищі, незважаючи на значну кількість міжнаціональних дружніх зв'язків. У дослідженні акцентовано на необхідності розробки рішень на рівні державних програм для гармонізації міжнаціональних взаємин та пріоритету загальнолюдських цінностей. Особливу увагу приділено аналізу еволюції розуміння полікультурної освіти в Україні з початку незалежності, яка включала вивчення світової літератури, організацію шкіл з рідною мовою навчання для нацменшин та сприяння духовним контактам між народами. Ключовим аспектом статті є презентація й опис проєкту освітян Дніпропетровщини, спрямований на розробку програми факультативного курсу «Література національних меншин та корінних народів України» для учнів 5–6 класів закладів загальної середньої освіти. Цей курс має на меті розширити знання про розмаїття культурних процесів в Україні, поглибити розуміння молодшими підлітками своїх співгромадян, сформувати громадянську ідентичність та збагатити читацьку компетентність учнів засобами інонаціональних літератур. Програма сприяє формуванню громадянської та культурно-національної ідентичності, міжетнічної толерантності і читацької компетентності. Вона враховує етнокультурну специфіку України, сучасні освітні запити учнів і базується на чинних державних стандартах та модельних програмах. Програма здобула офіційне схвалення для освітнього використання і має на меті формування у школярів громадянської, культурно-національної ідентичності і свідомості, а також міжкультурної толерантності. Запропонований підхід забезпечує розвиток міжкультурного діалогу, ціннісного ставлення до інших культур, інтеграцію здобутків національних літератур у загальноукраїнський освітній простір.

Ключові слова: полікультурний, національна ідентичність, національні меншини, літературна освіта, інтегрований курс, факультатив, програма.

Olena STEPANENKO,

orcid.org/0000-0003-0887-5808

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Ukrainian studies,

Documentation Studies and Information Activity,

Educational and Scientific Institute “Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture”

of Ukrainian State University of Science and Technologies

(Dnipro, Ukraine) *olena.step@ukr.net*

MULTICULTURAL SPACE IN THE NEW UKRAINIAN SCHOOL (A CREATIVE PROJECT BY EDUCATORS FROM DNIPROPETROVSK OBLAST)

This article examines the relevance of multicultural education in Ukraine, driven by the development of an independent state and the aspiration of citizens to preserve their national identity amidst globalization. The authors note that the issue of multiculturalism in Ukraine is particularly significant due to its multi-ethnic composition and the historical lack of attention to fostering interethnic communication during the Soviet era. The article presents the results of a 1991 sociological study in Transcarpathia, which revealed an ambiguous state of interethnic relations within the school environment, despite a significant number of interethnic friendships. The study highlighted the necessity of developing solutions at the level of state programs to harmonize interethnic relations and prioritize universal human values. Special attention is paid to analyzing the evolution of understanding multicultural education in Ukraine since its independence, which has included the study of

world literature, the organization of native language schools for national minorities, and the promotion of spiritual contact between peoples. A key aspect of the article is the presentation and description of a project by educators from Dnipropetrovsk Oblast, aimed at developing an elective course program titled "Literature of National Minorities and Indigenous Peoples of Ukraine" for 5th and 6th-grade students in general secondary education institutions. This course seeks to broaden knowledge about the diversity of cultural processes in Ukraine, deepen younger adolescents' understanding of their fellow citizens, foster civic identity, and enrich students' reading competence through the means of foreign literature. The program contributes to the formation of civic and cultural-national identity, interethnic tolerance, and reading competence. It considers Ukraine's ethnocultural specifics, students' modern educational needs, and is based on current state standards and model programs. The program has received official approval for educational use and aims to cultivate civic and cultural-national identity and consciousness, as well as intercultural tolerance among schoolchildren. The proposed approach ensures the development of intercultural dialogue, a valuable attitude towards other cultures, and the integration of achievements from national literatures into the broader Ukrainian educational space.

Key words: multicultural, national identity, national minorities, literary education, integrated course, elective, program.

Постановка проблеми. Актуальність полікультурної освіти в Україні зумовлена низкою об'єктивних соціально-політичних та культурологічних факторів, що пов'язані з процесами розбудови незалежної держави. Серед першорядних факторів вирізняються етнокультурні запити громадян та їхнє прагнення зберегти власну національну ідентичність. Подібна ситуація характерна не тільки для України: у постіндустріальну епоху у багатьох країнах світу спостерігається значний підйом національної самосвідомості як протидія глобальним процесам стандартизації та уніфікації і пошуку балансу між національним та загальнолюдським (Декларація, 1995). Для задоволення потреби громадян у збереженні національної ідентичності в демократичних суспільствах розробляються та впроваджуються концепції полікультурної освіти.

Аналіз досліджень. Аналіз наукової літератури показав, що різні аспекти дослідження феноменів «мультикультура», «полікультурність», «полікультурна освіта» висвітлено в працях таких зарубіжних учених, як М. Арнолдс, Дж. Бенкс, Дж. Гай, С. Ністо, Е. Тейлор та ін. Проблема здійснення полікультурної освіти в Україні вивчали такі вітчизняні дослідники, як Е. Антипова, В. Бойченко, В. Болгарінова, Л. Горбунова, О. Котенко, І. Лощенкова, Н. Сейко, О. Сухомлинська та інших.

Метою статті є презентація й опис проекту освітан із Дніпропетровщини, який спрямовано на розробку програми факультативного курсу «Література національних меншин та корінних народів України» для учнів 5–6 класів закладів загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Актуальність полікультурної освіти в Україні і невідкладна потреба вирішення всіх проблем, пов'язаних із переходом до такої освіти, підтверджується соціологічними дослідженнями, проведеними ще на зорі незалежності.

Розробляючи концепцію формування толерантних стосунків у поліетнічному учнівському колек-

тиві, Інституту соціології НАН України у 1991 р. провів дослідження на Закарпатті у школах з різними мовами навчання в районах компактного проживання різних етнічних груп.

92% респондентів відповіли, що серед їхніх друзів багато представників інших національностей і вони спілкуються між собою різними мовами: українською, угорською, словацькою, польською тощо.

Однак, респонденти 16–17 років, для яких повне самоусвідомлення припало на роки перебування, відчули певне загострення міжнаціональних стосунків і досить критично оцінили їхній стан на Закарпатті. 23% учнів відзначили значне погіршення взаємин між представниками різних національностей, не відчули змін 35%, відчули деяке покращення 10% і 32% опитаних взагалі не приділяли уваги цьому питанню.

41% респондентів зазначили, що їм особисто доводилося стикатися з випадками несправедливості й образами на національному ґрунті, а 5% стикаються з цим регулярно. 64% стикаються з міжнаціональними конфліктами переважно у громадських місцях, 14% – у школі.

На питання «Як спілкування з інонаціональними учнями впливає на Вас?» 74% відповіли, що національність не має значення, 9% відзначили, що таке спілкування їх духовно збагачує та розширює світогляд, однак, на жаль, 10% відзначили, що не досягають взаєморозуміння і стикаються з конфліктами.

Для 42% опитаних основним джерелом інформації про культуру, звичаї та історію інших національностей є ЗМІ, для 26% – спілкування з родинами своїх друзів, для 8% – художня та науково-популярна література, 4% взагалі ніколи не цікавилися цим питанням. Переважна більшість учнів – 73% – одностайно підтвердила бажання поглибленого ознайомлення з культурою всіх національностей, що мешкають на території України.

Це пілотне дослідження засвідчило, що стан міжнаціональних стосунків на початку 90-х років

в Україні, і, зокрема, у шкільництві, далекий від ідеального і потребує пильної уваги науковців, педагогів та влади (Бурковський та ін., 2011).

Що стосується шкільництва, то проблема вимагала рішень на рівні державних програм розвитку національної школи на базі мовно-літературної та суспільно-історичної освіти. Було створено між-національну педагогічну асоціацію – добровільну громадську організацію, асоційованого члена творчої спілки учителів України. Ця Асоціація у співпраці з редакцією часопису «Відродження» спрямувала свої зусилля на розробку шляхів розбудови національного шкільництва, згуртування сил науковців та педагогічної громадськості навколо ідеї полікультурного навчання.

Розробники прийняли як головну засаду розвитку сучасної полікультурної системи освіти України врахування особливостей етнодемографічного складу населення і поєднання всебічного задоволення освітніх потреб і інтересів національних меншин з інтересами і потребами української держави. У результаті шкільництво повинно було добитися:

- гармонізації міжнаціональних взаємин, які б ґрунтувалися на довірі, повазі й толерантному ставленні до представників усіх національностей, мовних та релігійних груп;
- пріоритету загальнолюдських цінностей, вільного самовизначення і самоідентифікації та розвитку критичного мислення.

Для України питання полікультурності було надзвичайно значуще, адже на момент оголошення незалежності поліетнічним був, практично, кожен учнівський колектив. В Україні налічували майже сто національностей, а формування культури між-етнічного спілкування у радянські часи ніколи не було освітнім завданням. Упродовж майже сімдесяти років політика інтернаціоналізму нівелювала людську індивідуальність, формувала громадян без культурного коріння. Нехтування національними ознаками – рідною мовою, літературою, культурою, традиціями, звичаями, всім духовним космосом та світосприйманням рідного народу – породжували національний нігілізм, невігластво і, водночас, – незнання і нерозуміння життя, психології людей інших національностей, нетерпимість до їхніх громадянських прав.

У нашій молодій державі відразу було сформульоване завдання – створити умови, за яких як етнічні українці, так і національні меншини зможуть вільно розвивати й утверджувати власну ідентичність, вивчати історію і культуру свого етносу, не нехтуючи історією і культурою інших народів, із обов'язковим вивченням мови, культури й історії титульної нації (Красуцька, 1994: 4).

Була розроблена Концепція полікультурної освіти, яка стала важливим складником Державної національної програми «Освіта (Україна XXI століття)» (Держ. нац. програма, 1996). Її мета – створити умови для розвитку соціальної спільноти з конкретизованими етнічними маркерами для кожного етносу, що проживає на теренах нашої держави.

Аналіз наукових дискусій перших років незалежності, що висвітлювалися на сторінках фахової преси, зокрема журналу «Відродження», приводить нас до висновку, що початково проблема полікультурної освіти розумілася як:

1. Вивчення світової (зарубіжної) літератури та мистецтва для поглибленого розуміння культури, ментальності та світогляду інших народів світу в школах з українською мовою навчання. Цей *міжнаціональний* складник мав розвивати у здобувачів освіти культуру міжнаціональних стосунків через ознайомлення з соціокультурним надбанням інших народів світу.

2. Організація шкіл з рідною мовою навчання для національних меншин України у місцях їх компактного проживання (предмети: національна мова та інтегрований курс національної літератури із зарубіжною; українська мова і література – окремі обов'язкові предмети). Упровадження *національного* мало створити умови для формування національної ідентичності здобувачів освіти як показника національної самобутності.

Такий підхід спирався на вимоги міжнародних правових актів з питань освіти нацменшин, які поширювалися і на Україну. Зокрема, документ Копенгагенської (1990 р.) наради Конференції щодо людського виміру НБСЄ (Документ, 1990). визнає обов'язковим навчання нацменшин рідній мові та літературі. Інший документ – Рамкова конвенція про захист національних меншин (Рамк. конвенція, 1995), підкреслює, що вивчення предметів суспільно гуманітарного напрямку рідною мовою – це вирішальний крок для збереження і захисту культурно-національних особливостей.

3. Сприяння духовним контактам, взаєморозумінню та толерантності між представниками народів, які населяють Україну. Цей державний чинник мав забезпечити полікультурність освіти на глобальному рівні – в усіх школах України та сприяти формуванню громадянської ідентичності, одночасно слугуючи консолідуючим фактором.

Перші два пункти з наведеного вище переліку на сьогодні реалізовані і забезпечуються різноманітними літературними курсами: української літератури, зарубіжної літератури та інтегрованих курсів українська / зарубіжна, національна / зарубіжна тощо.

Третій пункт майже 30 років чекав свого втілення. У 2023 році з ініціативи Марини Чубарової, методистки навчально-методичної лабораторії базових дисциплін комунального закладу вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради», за участю обласних творчих філологічних майстерень Дніпропетровської області, які охоплюють широке коло вчителів у різних містах і селищах, була розроблена програма факультативного курсу / курсу за вибором «Література національних меншин та корінного народу України» для 5–6 класів закладів загальної середньої освіти (Навч. програма, 2023). Програма отримала Гриф МОНУ та рекомендована до використання в освітньому процесі (рішення експертної комісії з мов і літератур корінних народів, національних меншин від 27.07.2023, протокол № 14). Науковою керівницею проєкту була Олена Степаненко – професорка кафедри соціально-гуманітарної освіти комунального закладу вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпровської обласної ради», кандидатка філологічних наук, доцентка. А науковою консультанткою – Лариса Удовиченко, професорка кафедри східної культури і літератури Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, докторка педагогічних наук, професорка.

Нашою *метою* було створення курсу, який:

- забезпечить малорозроблений на сьогодні напрям реалізації полікультурної освіти, про що було згадано вище;
 - розширить знання про розмаїття культурних процесів в Україні;
 - врахує запит сучасного учнівства на вивчення літератури народів, що мешкають на території України;
 - поглибить розуміння молодшими підлітками своїх співгромадян і встановить духовний зв'язок між ними на основі толерантності, взаємозацікавленості та взаємоповаги, що сприятиме формуванню громадянської ідентичності та об'єднанню країни;
 - збагатить читацьку компетентність учнів згідно концепції НУШ засобами мистецтва слова інонаціональних літератур.
- Завдання курсу* ми вбачали у:
- презентації цікавих та повчальних творів, на основі яких ефективно забезпечується пізнання художньої картини світу різних національностей;
 - зацікавленні здобувачів освіти культурно-історичними та географічними особливостями життя національних меншин;
 - навчанні школярів бачити особливості національних літератур та співвідносити їх з культу-

рою і ментальністю відповідних народностей, що поглибить знання здобувачів освіти про полікультурність України;

- формуванні потреби естетично сприймати літературні твори інших народів та розуміти їх як рівноправні складники інтегральної української літератури;
- формуванні культурно-національної та громадянської ідентичності здобувачів освіти.

Програму розроблено:

- на основі Державного стандарту базової середньої освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898) (Держ. стандарт, 2020);
- з урахуванням модельної програми «Зарубіжна література. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори О. Ніколенко, О. Ісаєва, Ж. Клименко, Л. Мацевко-Бекерська та інші) (Мод. навч. програма, 2021) та модельної навчальної програми «Зарубіжна література. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автор Є. Волощук) (Мод. навч. програма, 2023);
- модельних навчальних програм інтегрованих курсів («Інтегрований курс кримськотатарської мови та літератури. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. М. Мамутова, А. Сеїт-Джеліль), модельної навчальної програми «Інтегрований курс молдовської та зарубіжної літератури. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Н. Карайван, Н. Галупа, Н. Лунгу), модельної навчальної програми «Інтегрований курс польської та зарубіжної літератури. 5–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (укл. Р. Лебедь), модельної навчальної програми «Інтегрований курс румунської та зарубіжної літератур. 5–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Л. Говорнян, Д. Колесникова, Л. Мирон, Л. Криган), модельної навчальної програми «Інтегрований курс угорської та зарубіжної літератури. 5–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Є. Браун, Н. Бардош, К. Кіраль, А. Ковач, М. Гнатик-Рішко), рекомендованих Міністерством освіти і науки України (наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795).

В укладанні змісту освіти з кримськотатарської, молдовської, польської, румунської та угорської літератури ми послуговувалися вищепереліченими програмами.

Укладання змісту програми з азербайджанської, болгарської, вірменської, грузинської, єврейської, ромської літератури, які увійшли до змісту програми, вимагало додаткового вивчення зв'язків відповідних національних письменників із Україною (і тут нам стали у нагоді методичні

дослідження І. Волинець (Волинець, 2008) та Ж. Клименко (Клименко, 2006)), а також новітніх оглядів цих національних літератур, адаптованих для читачів молодшого підліткового віку. Окремих зусиль вимагали пошуки перекладів відібраних творів українською мовою; наявність таких перекладів впливала також на підбір творів. У майбутньому розширення кола перекладів сприятиме й удосконаленню змісту програм.

Програма допускає прояви ініціативності вчителів щодо вибору авторів та їхніх творів залежно від регіонів та локальних запитів.

Компетентнісний потенціал курсу відповідає всім вимогам НУШ.

Об'єднуючим елементом є державна мова, використана в усіх перекладах, що є єдиним можливим вирішенням проблеми полікультурності.

У складанні програми ми дотримувалися принципів структурування, використаних у затверджених модельних програмах, – жанрово-тематичного та історико-хронологічного.

Висновки. Набутий досвід дозволяє нам розробити програми і для інших вікових груп учнів,

проте головною перешкодою на цьому шляху є брак достатньої кількості перекладів інонаціональних творів українською мовою. Оптимальним вирішенням цієї проблеми було б налагодження контактів між нашим колективом та фаховими перекладачами, що, на нашу думку, вимагає уваги до цієї проблеми з боку МОНУ.

Наші амбіції сягали значно далі, ніж створення тільки програм. У наших планах було укладання хрестоматії та навчально-методичного посібника, електронних засобів підтримки вчителів та здобувачів освіти тощо. Ця робота була перервана війною. Однак, не зважаючи на всі проблеми, пов'язані з нею, вчителі Дніпропетровщини активно впроваджують і тестують розроблену програму, працюють над її удосконаленням і розробкою згаданих допоміжних матеріалів. Ми, звичайно, стикаємося з такими перешкодами як брак фінансування, дистанційне навчання тощо, проте, оптимізму нам не позичати і ми не полишаємо наших мрій і робимо все можливе, щоб вони здійснилися. Нехай це буде нашим скромним внеском у майбутню перемогу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бурковський П., Черненко С., Зорько В., Кохан Г. Оцінка стану толерантності українського суспільства: ризики і можливості для формування національної єдності. Аналітична записка. 08.06.2011. URL: <https://surl.li/zzhlbb> (дата звернення: 15.05.2025).
2. Волинець І. М. Методика вивчення літературного краєзнавства в курсі зарубіжної літератури у старших класах загальноосвітньої школи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 – теорія і методика навчання (зарубіжна література). Київ, 2008. 28 с.
3. Воробйова Ж. Ю. Полікультурна освіта та соціалізація студентської молоді в закладах вищої освіти Європи та США. *Стратегії міжкультурної комунікації в мовній освіті сучасних університетів*: зб. матеріалів VI міжнар. наук. конф. III Міжнар. наук. конгресу Society of Ambient Intelligence 2020, м. Київ (2–10 квіт 2020 р.). Київ: КНЕУ, 2020. С. 159–162.
4. Декларація принципів толерантності. Затверджено резолюцією Генеральної конференції ЮНЕСКО 16 листопада 1995 року. URL: <https://surl.cc/gsxutb> (дата звернення: 14.05.2025).
5. Державна національна програма «Освіта (Україна XXI століття)». Редакція від 29.05.1996. URL: <https://surl.lu/ndloth> (дата звернення: 14.05.2025).
6. Державний стандарт базової середньої освіти. Постанова Кабінету Міністрів № 898 від 30 вересня 2020 р. URL: <https://surl.li/zrqumnp> (дата звернення: 14.05.2025).
7. Документ Копенгагенської наради Конференції щодо людського виміру НБСЕ від 29.06.1990. URL: <https://surl.li/aclmou> (дата звернення: 14.05.2025).
8. Клименко Ж. В. Теорія і технологія вивчення перекладних художніх творів у старших класах загальноосвітньої школи: монографія. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2006. 340 с.
9. Ковалінська І. В. Поняття «полікультурність» та «мультикультурність» у науковому дискурсі. *Освітологічний дискурс*. 2016. № 1. С. 65–78.
10. Красуцька І. «Круглий стіл» редакції: «Полікультурна освіта у школах національних спільнот: пошук, знахідки, проблеми». Відродження, 1994. № 2. С. 4–11.
11. Кривко М. Ю. Визначення поняття «полікультурна освіта» у наукових працях вітчизняних і німецьких учених. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2023. № 89. С. 28–32. URL: <https://surl.lu/byfhgd> (дата звернення: 14.05.2025).
12. Модельна навчальна програма «Зарубіжна література. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Ніколенко О., Ісаєва О., Клименко Ж., Мацевко-Бекерська Л., Юлдашева Л., Рудніцька Н., Туряниця В., Тіхоненко С., Вітко М., Джангобекова Т.). («Рекомендовано Міністерством освіти і науки України», наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795). URL: <https://surl.li/odbgvpr> (дата звернення: 15.05.2025).
13. Модельна навчальна програма «Зарубіжна література. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Волощук С. В.). («Рекомендовано Міністерством освіти і науки України», наказ Міністерства освіти і науки України від 10 жовтня 2023 року № 1226). URL: <https://surl.li/zbpizt> (дата звернення: 15.05.2025).

14. Навчальна програма факультативного курсу «Література національних меншин та корінного народу України. 5–6 класи» («Схвалено для використання в освітньому процесі» (рішення експертної комісії з мов і літератур корінних народів, національних меншин від 27.07.2023, протокол № 14). Дніпро, 2023. 72 с. URL: <https://surl.li/iupzzb> (дата звернення: 15.05.2025).
15. Рамкова конвенція про захист національних меншин від 01.02.1995. URL: <https://surl.li/aakoya> (дата звернення: 14.05.2025).

REFERENCES

1. Burkovskyi P., Chernenko S., Zorko V., Kokhan H. (2011) Otsinka stanu tolerantnosti ukrainskoho suspilstva: ryzyky i mozhlyvosti dlia formuvannia natsionalnoi yednosti [Assessment of the state of tolerance in Ukrainian society: risks and opportunities for the formation of national unity]. Analitychna zapyska. URL: <https://surl.li/zzhlbb> (data zvernennia: 15.05.2025). [in Ukrainian].
2. Volynets I. M. (2008) Metodyka vyvchennia literaturnoho kraieznavstva v kursy zarubizhnoi literatury u starshykh klasakh zahalnoosvitnoi shkoly [Methods of studying literary local lore in the course of foreign literature in high school]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk: spets. 13.00.02 – teoriia i metodyka navchannia (zarubizhna literatura). Kyiv. 28 s. [in Ukrainian].
3. Vorobiova Zh. Yu. (2020) Polikultura osvita ta sotsializatsiia studentskoi molodi v zakladakh vyshchoi osvity Yevropy ta SShA [Multicultural education and socialization of student youth in higher education institutions in Europe and the USA.]. *Stratehii mizhkulturnoi komunikatsii v movnii osviti suchasnykh universytetiv*: zb. materialiv VI mizhnar. nauk. konf. III Mizhnar. nauk. konhresu Society of Ambient Intelligence, m. Kyiv (2–10 kvit 2020 r.). Kyiv: KNEU. S. 159–162. [in Ukrainian].
4. Deklaratsiia pryntsyviv tolerantnosti (1995) [Declaration of Principles of Tolerance]. Zatverdzheno rezoliutsiieiu Heneralnoi konferentsii YuNESKO 16 lystopada 1995 roku. URL: <https://surl.cc/gsxutb> (data zvernennia: 14.05.2025). [in Ukrainian].
5. Derzhavna natsionalna prohrama (1996) «Osvita (Ukraina XXI stolittia)» [State National Program “Education (Ukraine of the XXI century)”]. URL: <https://surl.lu/ndloth> (data zvernennia: 14.05.2025). [in Ukrainian].
6. Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity (2020) [State Standard of Basic Secondary Education.]. Postanova Kabinetu Ministriv № 898 vid 30 veresnia 2020 r. URL: <https://surl.li/zzqumq> (data zvernennia: 14.05.2025). [in Ukrainian].
7. Dokument Kopenhagenskoi narady Konferentsii (1990) shchodo liudskoho vymiru NBSIe [Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE]. URL: <https://surl.li/aclmoy> (data zvernennia: 14.05.2025). [in Ukrainian].
8. Klymenko Zh. V. (2006) Teoriia i tekhnolohiia vyvchennia perekladnykh khudozhnykh tvoriv u starshykh klasakh zahalnoosvitnoi shkoly [Theory and technology of studying translated works of art in high school]: monohrafiia. Kyiv: NPU imeni M. P. Drahomanova. 340 s. [in Ukrainian].
9. Kovalynska I. V. (2016) Poniattia «polikulturnist» ta «multykulturnist» u naukovomu dyskursi [The concepts of “multiculturalism” and “multiculturalism” in scientific discourse]. *Osvitohichnyi dyskurs*. № 1. S. 65–78. [in Ukrainian].
10. Krasutska I. (1994) «Kruhlyi stil» redaktsii: «Polikultura osvita u shkolakh natsionalnykh spilnot: poshuk, znakhidky, problemy» [Editorial round table: “Multicultural education in schools of national communities: search, findings, problems”]. *Vidrodzhennia*. № 2. S. 4–11. [in Ukrainian].
11. Kryvko M. Yu. (2023) Vyznachennia poniattia «polikultura osvita» u naukovykh pratsiakh vitchyznianskykh i nimetskykh uchenykh [Definition of the concept of “multicultural education” in the scientific works of domestic and German scientists.]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*. № 89. S. 28–32. URL: <https://surl.lu/byfhgd> (data zvernennia: 14.05.2025). [in Ukrainian].
12. Modelna navchalna prohrama (2021) «Zarubizhna literatura. 5-6 klasy» dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Model curriculum “Foreign Literature. Grades 5–6” for general secondary education institutions] (avt. Nikolenko O., Isaieva O., Klymenko Zh., Matsevko-Bekerska L., Yuldasheva L., Rudnitska N., Turianytsia V., Tikhonenko S., Vitko M., Dzhanhobekova T.). («Rekomendovano Ministerstvom osvity i nauky Ukrainy», nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 12.07.2021 № 795). URL: <https://surl.li/odbqvp> (data zvernennia: 15.05.2025). [in Ukrainian].
13. Modelna navchalna prohrama (2023) «Zarubizhna literatura. 5–6 klasy» dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Model curriculum “Foreign Literature. Grades 5–6” for general secondary education institutions] (avt. Voloshchuk Ye. V.). URL: <https://surl.li/zbpizt> (data zvernennia: 15.05.2025). [in Ukrainian].
14. Navchalna prohrama fakultativnoho kursu (2023) «Literatura natsionalnykh menshyn ta korinnoho narodu Ukrainy. 5–6 klasy» [Curriculum of the optional course “Literature of National Minorities and Indigenous Peoples of Ukraine. Grades 5–6”]. Dnipro. 72 s. URL: <https://surl.li/iupzzb> (data zvernennia: 15.05.2025). [in Ukrainian].
15. Ramkova konventsiiia pro zakhyst natsionalnykh menshyn (1995) [Framework Convention for the Protection of National Minorities]. URL: <https://surl.li/aakoya> (data zvernennia: 14.05.2025). [in Ukrainian].